

Позакласний захід до Дня української писемності і мови

1. Організаційний момент.

* Які вислови про мову, прислів'я, приказки ви знаєте?

Гра. Дерево мудрості.

Малюнок дерева. До нього прикріплюються листочки, на яких із зворотної сторони написано прислів'я або приказка.

* Що хоче сказати дерево мудрості?

Прислів'я та приказки про слово, мову:

- Слово – не горобець, вилетить – не спіймаєш.
  - Від теплого слова і лід розмерзається.
  - Гостре словечко коле сердечко.
  - Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш.
  - Кого слова не беруть, з того шкуру деруть.
  - Шабля ранить тіло, а слово – душу.
  - Слово до слова – зложиться мова.
  - Слово може врятувати людину, слово може і вбити.
  - Пусті слова, правди в них нема.
  - Не завжди говори, що знаєш, але завжди знай, що говориш.
-
- Треба знати, що казати.
  - Не хочеш почути дурних і поганих слів, не говори їх сам.
  - Скажеш – не вернеш, напишеш – не зітреш, відрубаєш – не приставиш.
  - Мова – не полова.
  - Пізнати змови, якої хто голови.
  - Пуста мова не варта доброго слова.
  - Хто своєї мови цурається, хай сам себе стидається.
  - Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.
  - Умієш говорити, умій і слухати.
  - Коли сам добре не знаєш, то не говори.
  - Краще мовчати, ніж брехати.
  - Слово не стріла, але глибоко ранить.
  - І від солодких слів буває гірко.
  - Слово – не полова, язик – не помело.
  - Їж борщ із грибами, держи язик за зубами.

Слово пошуковій групі

1 учень Слов'янські вчителі Кирило і Мефодій

Кирило і Мефодій – славнозвісні просвітителі, творці слов'янської абетки, проповідники християнства, перші перекладачі грецьких церковних книг, виданих слов'янською мовою.

Брати народилися у Фесалоніках (Греція) у родині у родині військового начальника: Мефодій – приблизно в 815, а Кирило – у 827р. Кирило здобув освіту при дворі візантійського імператора Михайла третього у Константинополі, де одним із його вчителів був майбутній патріарх Фотій. Тут він вивчив кілька іноземних мов.

Відмовившись від придворної посади, став патріаршим бібліотекарем, викладав філософію, брав участь у численних богословських диспутах, перебував із дипломатичною місією у Хозарському каганаті.

2 учень. Старший брат, Мефодій, спочатку був військовим, опікав одну із слов'янських областей. Але ця служба гнітила його, тому незабаром він відцурався мирського життя і усамітнився в одному із монастирів.

У 863 р. візантійський імператор направив Кирила та Мефодія до Моравії для проповіді християнства та надання допомоги тамтешньому князю Ростиславу в боротьбі з німецькими феодалами. Перед від'їздом брати переклали слов'янською мовою кілька грецьких книжок,

послугуючись створеною Кирилом абеткою.

Проповіді братів зрозумілою моравському населенню слов'янською мовою заклали фундамент національної церкви, що викликало невдоволення вищого німецького духівництва. Кирила й Мефодія звинуватили у ересі, і незабаром папа Микола 1 викликав їх на суд до Рима.

3 учень Брати захистили себе і свою справу. Римський папа спеціальним посланням дозволив їм розповсюджувати слов'янські книжки, слов'янське богослужіння.

Невдовзі Кирило тяжко захворів і 14 лютого 869 р. помер у Римі. Мефодія ж висвятили на архієпископа. Але німецьке духівництво не могло вибачити йому своєї поразки. Шляхом інтриг воно домагається ув'язнення Мефодія. Після звільнення із в'язниці слов'янський первоучитель поновив свою діяльність у Моравії, де багато уваги приділяв не тільки проповідуванню християнства, а й перекладу Біблії. Помер Мефодій 6 квітня 885р. Похований у столиці Моравії – Велеграді.

Впорядкована Кирилом і Мефодієм абетка започаткувала слов'янську писемність, а їхні переклади заклали основу старослов'янської літературної мови, сприяли поширенню християнства та писемності.

2. Гра „До сучасної абетки”.

Українська графіка започаткована в II половині X ст., коли писемність було запроваджено в Київській Русі. Творцями слов'янської азбуки стали Кирило і Мефодій. Вони ж були перекладачами книг старослов'янською мовою. Азбука нараховувала 43 літери і звалися кирилицею.

Сучасний український алфавіт склався на базі Кирилиці, яка поступово удосконалювалась. З неї вилучили зайві для української мови літери і додали необхідні г (г) і, й. Такою існує наша азбука з кінця XIX ст. Правда, в 1933 році було знято літеру г, яка знову повернулася до абетки в 1990 р. Чи знаєте ви?

Запитання Відповіді

1. Кого вважають творцем слов'янських букв. Братів Кирила і Мефодія.
2. Як називається наше письмо? Кириличним.
3. Коли, в якому столітті воно прийшло в Україну? X ст.

4. Хто такі Кирило і Мефодій? Брати Кирило і Мефодій – слов'янські просвітителі, проповідники християнства, перші перекладачі церковних книг з грецької слов'янською мовою, розробили і впорядкували слов'янську азбуку.

5. Назвіть синонім слова буква?. Літера.

6. Що таке алфавіт? Розташовані в певному порядку літери

7. Доберіть синонім до слова алфавіт? Азбука, абетка

Як же так?

В українській мові 38 фонем – 6 голосних, 32 – приголосні. А в алфавіті всього 33 літери. При цьому 10 із них використовуються для позначення голосних. Як же так?

Як можна передати 38 фонем 33 буквами?

Скільки їх?

- „Усі стверджують, що українська азбука нараховує 33 букви. А насправді їх у чотири рази більше – аж 131” – заявив Незнайко. Знайко його вислухав і погодився. Чому? (великі і малі (64), друковані і рукописні – (66), ь(1)).

3. Повідомлення теми та мети заняття

*Щойно ми познайомилися з першими учителями старослов'янської мови. А зараз учасники пошукової групи запрошують нас здійснити подорож у минуле української освіти. Сьогодні ви дізнаєтесь, як навчали діти прадавніх слов'ян, які предмети були у школах Київської Русі, чому навчали в Києво - Могилянській академії та у школах України за часів середньовіччя, як виховували молодих козаків.

1. Слухайте, дивіться, запам'ятовуйте. Наприкінці заняття найуважніший одержить приз. Отже, влаштовуйтеся зручніше...

Разом. Вирушаємо!

Зупинка перша.,, Прадавня ”

На дошці малюнки, на яких зображено печера з настільними малюнками, вогнище, первісні люди.

2. У давні – прадавні часи, як ви здогадалися, спеціальної освіти не було. За матриархату люди усвідомлювали кровне споріднення по материнській лінії. Жінки мали великий вплив на виховання. Молодь виховували старійшини роду. До 10 -12 років хлопчики засвоювали всі необхідні для виживання уміння і знання. Діти брали участь у ритуальних обрядах, під час яких використовувалися талісмани, фігурки тварин і людей, виготовлені з різних матеріалів.

Надані дітям у первісному суспільстві свобода та самостійність виявлялася в іграх. Діти брали активну участь у трудовому процесі. Усе це входило до звичного ритму життя первісного суспільства.

3. З розвитком землеробства і тваринництва виникає сім'я, родове виховання замінюється на сімейне.

Дівчат виховують жінки роду, хлопчиків – родичі – чоловіки збоку матері. У 5 років хлопці виходили з-під впливу сім'ї і починали виховуватись в групах однолітків. Деякі обряди, пов'язані із переходом юнаків і дівчат у категорію дорослих, збереглися і до нашого часу.

Хлопці засвоювали необхідні знання для мисливства, землеробства, воїна – охоронця. Дівчата вчилися вести господарство.

Отже, молодь повинна була засвоїти загальний порядок життя, набути певних знань, умінь і навичок; знати родові легенди, міфи, обряди. Під час випробувань і змагань перевірялася фізична і практична готовність підлітків до входження в доросле життя.

4. У родових спільнотах почали формуватися групи людей, які займалися окремими видами діяльності: мисливство, землеробство, скотарство, прядіння, ткацтво, гончарство, обробка дерева, металу... Майстри набирали групи учнів і передавали їм свої знання, уміння.

Майстер повинен був не тільки навчити учня спеціальних умінь, а й ознайомити його з культовими ознаками, адже ремісники тоді вважалися чародіями.

Основні прийоми деяких ремесел майже не змінилися до цього часу.

В епоху неоліту (6-8 тис. до н. е.) виник найдавніший тип письма – піктограма (лат. – намальований фарбами; грецьке – пишу). Для нанесення піктограм використовували кору бересту, бамбуку, пергаменту та інші матеріали. Важливою подією для вчених стала знахідка берестяних грамот, які засвідчили розповсюдження грамотності в Давній Русі та існування первісних форм навчання. Великого значення в цей період надавалося вихованню майбутніх воїнів. Малюнки з виробами ремісників, гончарів, ковалів...

5. Життя тогочасного люду пов'язувалося з добрими чи злими силами природи, образи яких втілювали в собі язичницькі боги: Сварог – бог всесвіту, Даждьбог – бог Сонця, Рід та Рожаниці – боги родючості, Велес – бог багатства, Стрибог – бог вітрів... У лісі жили Мавки, Потерчата, у річках – Водяний, Русалки. Усі звичаї того часу формувалися під впливом язичництва. Люди відзначали Коляду, Масляну, Івана Купала... Більшість традицій та обрядів дійшли до наших часів.

Язичницька культура не знала писемності, усі поняття про життя, знання передавалися усно. Але не так вважав болгарський монах Храбр. Послухаймо уривок із його сказання, датованого 10 століттям.

Учень, одягнений у чорну накидку.

6. Раніше слов'яни не мали книг, а рисками і зарубками рахували і ворожили, бо були поганями. Охрестившись, змушені були передавати слов'янську мову на письмі римськими та грецькими буквами невпорядковано (безсистемно). Але як можна писати грецькими буквами

Бог, живот (життя), зело (дуже), чаяння (сподівання) та інші подібні до них? І так тривало багато років. Потім чоловіколюбець Бог, що все буде і не залишає людського роду без розуму, змилювався над слов'янським народом, послав їм святого Кирила, мужа праведного і правдивого, і той створив їм 38 літер: одні – за зразком грецьких літер, інші – відповідно до слов'янської мови...

Бо якщо запитати грецьких книжників: „Хто вам створив літери чи переклав книги, або в який час?“, то рідко хто з них це знає. Якщо запитати про це слов'янських книжників, то всі знають і у відповідь кажуть: „Святий Кирило, той нам літери сотворив, і Мефодій, брат його.“

Якщо запитати коли, то відповідають: „ В часи Михайла, імператора грецького, Бориса, князя Болгарського... У рік 855.”

Наступна наша зупинка „Київська Русь”. Малюнки древнього Києва, Софійського собору.

1. Прийняття християнства 988 року сприяло поширенню освіти. Люди, які прагнули освоїти грамоту, грецьку або іншу іноземну мову, училися самостійно

Осередком культури й державності українського народу став Київ. За твердженнями автора „ Повісті минулих літ” Нестора – літописця, саме в Києві почалося поширення на Русі „вчення книжного”. Відкриття першої школи в Київській Русі датується 988р.

Вона утримувалася за рахунок княжої казни. Учні, переважно діти князів і бояр, вивчали 7 предметів: граматики, риторики, діалектику, геометрію, арифметику, астрономію, музику.

За часів Володимира Мономаха створено юридичний статут, але головним твором князя стало „ Повчання дітям ”.

Учень у костюмі князя читає сувій.

Я, недостойний, дідом своїм Ярославом, благословенним, славним, наречений у хрещенні Василієм, а руським іменем Володимиром, отцем улюбленим і матір’ю своїми з Мономахів у благочесті наставлений, дітям своїм у добродетельності успіхів домогтись бажаючи, се пишу поученіє вам, улюблені, і за християнських людей, бо скільки оберіг їх я по милості Божій і отчою молитвою од усяких бід!

Тому, діти мої чи інших хто, слухавши сю грамотку, не посмійтеся, а кому вона люба із дітей моїх, нехай прийме він у серце своє, не лінуватися стане, а так як і я труждатися.

Найперше, задля Бога і душі своєї, страх май Божий у серці своїм і милостиною чиніть щедру, бо єсть се початок всякому добру...

Не слідує лиходійв, не завидує тим, що творять беззаконня, бо лиходії винищені будуть, а ті, що надіються на господа, заволодіють землею...

...Бога ради, не лінуйтеся, благаю вас!

Якщо бог вам зм’якшить серце, то сльози свої пролійте за гріхи свої, кажучи: „ Як ото блудницю, і розбійника, і митника ти помилював еси, так і нас грішних помилуй.” І в церкві се діяй, і спати лягаючи. Не пропустіте жодної ночі.

...Усього ж паче – убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступітеся самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте і не повелівайте вбити його; не погубляйте ніякої душі християнської...

...Паче всього – гордості не майте у серці і в умі. А скажімо: „ Смерті ми єсмо, нині – живі, а завтра – у гробі.”...

...Старих шануй, як отця, а молодих – як братів...

...У домі своїм не лінуйся, а за всім дивися...

...Лжі бережися, і п’янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло...

...А куди ви ходите путь, не дайте отрокам шкоди діяти ні своїм людям, ні чужим, ні в селах, ні в хлібах, а не те вас клясти начнуть. А куди підете і де станете,-

напоїте, нагодуйте краще стороннього; а ще більше вшануйте гостя, звідки він до вас не прийде,- чи простий, чи знатний, чи посол,- якщо не можете дарунком, то їжею і питвом...

... Недужого одвідайте, за мерцем ідіте, тому що всі ми смертні єсмо. І чоловіка не миніть, не привітавши, добре слово йому подайте...

...А се вам основа: страх Божий майте вище над усе...

Зупинка,, Середньовіччя ‘‘

2. Школи у середні віки діяли при церквах. Учителями були дяки, паламарі. Вони отримували винагороду від батьків учня, коли той закінчував певний курс науки. Перехід від букваря до Часослова, від Часослова до Псалтиря був святом і для учителя, і для учнів. Це свято відбувалося так: учні приносили горщик каші з грошима. Ставили його на стіл. Учитель, забравши гроші, разом з учнями з’їдав кашу. Потім усі разом виходили на шкільний майдан. Там учні ставили горщик на землю, кидали в нього кілками Коли від горщика залишалися одні черепки, свято закінчувалося.

Зупинка,, Козацькі школи ’’

3. Вінцем слави української школи козацько-гетьманської доби були козацькі школи (на Гетьманщині) та січові (на Запорозькій Січі лише для хлопців). Особливістю козацьких шкіл було те, що формували хлопців як козаків, а дівчат – як козачок. Значна увага у таких школах відводилася військовій підготовці. Крім того, усі вчилися читати, писати, рахувати. На Січі вчителями були бувалі козаки. Крім військової справи навчали читати церковні книги, арифметики, геометрії, астрономії, медицини, латині.

ЯК КОЗАКИ ДБАЛИ ПРО ОСВІТУ

Кожен статечний запорожець мав свого джуру. Так називали хлопчиків, яких приводили запорожці на Січ. Після татарських набігів у селах лишалося багато посиротілих дітей. Жаліючи бідолах, козаки забирали їх під свою опіку.

Джури за кілька років вивчали запорозькі звичаї, наслухавшись від захожих кобзарів дум та пісень, ставали свідомими синами України та Війська Запорозького. Вони допомагали кухарям, чистили зброю, поралися біля коней, ходили з козаками у походи, де ставали у великій пригоді названим батькам: підносили зброю, воду, допомагали пораненим, виконували всілякі дрібні доручення.

Джури ходили у січову школу при церкві, де навчалися читати, писати, хоровому співу, музиці, а також проходили курс фізичного й військового виховання. До речі, у січовій школі навчалися не тільки діти, а й дорослі запорожці.

У вільний час хлопці завжди спостерігали за тренуваннями дорослих козаків у лучній стрільбі, за проведенням двобоїв. Маленькі джури й собі починали боротися, набуваючи хисту та войовничого завзяття. Вони виготовляли усіляке знаряддя, яке імітувало козацьку зброю.

Якщо виявлялося, що джура непридатний до військового діла, то його, як правило, відправляли із Січі.

Коли джура досягав парубоцького віку, то він уже був достойним звання запорозького козака.

Для підтримки православної віри, розвитку національної культури в Україні стали організовувати брацтва. Перше таке брацтво було засноване 1586 року у Львові. Брацтва надавали матеріальну допомогу храмам, опікувало сиріт, старців, організувало книгодрукарні, видавало книги, засновували школи, в яких навчання велося українською мовою.

4. Підсумок заняття

Колись стародавні єгиптяни у своєму письмі використовували лише приголосні звуки. Перед вами записана строфа вірша Ю. Рибчинського, „Наша мова ” тільки за допомогою приголосних. Спробуйте прочитати цей вислів.

Мв, нш мв - Мв, нш, мв -

Мв кльрв, Лт мнлх пвсть,

В нй грз трвнв Вчн йн мдрсть,

Й тш вчрв. Св нш свсть.

- У якій із шкіл минулого ви хотіли б навчатися? Чому?